

PUSTOLOVINE JEDNOG POBJEDNIKA TRANZICIJE

(Nihad Hasanović: *Laki pogon*, Buybook, Sarajevo, 2016)

A tek Bordeaux kakav je veograd, o-la-la! Neću vas zapljuskivati sitničavim opisima onoga što sam vidio. Marko Polo i druga blebetala kojima je dato sve vrijeme ovog svijeta bolje to rade od mene. Ja se djetetovim grobom kunem da sam bio tamo. Ako mi ne vjerujete, šta ću vam ja, gledajte TV, idite u ribu.

(...)

U drevnoj jezgri Bordeauxa izgura se pred nas višespratnica, svana oronula, krastava, iz epohe kad su svijetljaci osvjetljavali mračne odaje, nikad dovoljno ugrijane. Hoćete da navedem dan i godinu kad je sagrađena? Tokom mukotrpnog školovanja nikad nisam rasipao vrijeme na bespotrebno znanje.

(...)

Vrijeme je za kratki intermezzo. S kim si takav si, opominje naš narod, glup ko noć. Da nije glup, bi li ga jahali i kandžijali od antike do naših dana? I on, tako glup i ograničen, namišlja poslovice i ponavlja ih kao pokvarena gramofonska ploča, a one mu koriste jedino da vegetira stoljećima. S kim sve moraš, poslušujući u maloj sredini, poslovati pa da ostaneš svoj. Zato predlažem da se sporna izreka zamijeni sa: gdje si, to si, ali svako na svoj način.

(...)

Kad ih obaveze nisu sputavale, supružnici su se maksimalno angažovali oko svog gosta. A niko ih nije tjerao, imam ja i ruke i noge. I vlastite prihode. Za rukav me odvuku u neki šik restoran na ručak, večeru. Ne dopuštaju da išta platim, kamoli da ih počastim, mada bi to Mensur drage volje i bez opterećenja po lični budžet učinio.

Ovim i ovakvim nam riječima inženjer Mensur, magistar mašinstva pred penzijom i protagonist novog romana Nihada Hasanovića, evocira svoj posjet prijateljima u dijaspori. Navedene odlomke birao sam gotovo nasumično, budući da nam Mensurova razmišljanja, opservacije i unutarnji monolozi donose obilje ilustrativnog i pamtljivog materijala. Cijeli *Laki pogon*, kako glasi naslov Hasanovićeva trećeg romana, ispričovijedan je iz vizure ovog nesvakidašnjeg junaka, izražajnim sredstvima koja ponekad djeluju gotovo podjednako začudno kao i pripovjedna perspektiva.

Već nakon nekoliko pročitanih rečenica, Hasanovićev Mensur me je podsjetio na pokojnog rođaka, „tranzicijskog“ biznismena koji je s familijom znao razgovarati otprilike ovako: „Postojala je inicijativa da vas dođemo posjetiti, međutim, projekt je propao.“ Idiom Hasanovićevog Mensura sveprožet je menadžersko-poslovnim novogovorom, koji ispunjava sve registre i razine komunikacije, postavlja ton dijaloga i unutarnjih monologa, te se stapa

s bosanskim krajiškim idiomom i jezičnim formulama iz usmene kulture (o kojima se Mensur, kako smo vidjeli, zna i kritički očitovati). Kratki spojevi koji nastaju iz interakcije međusobno udaljenih jezičnih registara proizvode uspjele humorne efekte, u duhu koji često asocira na Branka Ćopića. Asocijacija je bez sumnje prvoloptaška, pa ipak: da Ćopić živi i piše u Bosanskoj krajini s početka dvadeset i prvog stoljeća, (pre)oblikovanoj ratom i kapitalizmom, dobra je šansa je da bi neki od njegovih junaka govorili, razmišljali i držali se poput Mensura (u svakom slučaju sigurno je da ne bi ostao pri leksiku i imaginariju koje se u današnjim pokušajima „ćopićevskog“ pisanja ponekad jalovo reciklira).

S druge strane, u kontekstu suvremene bosanskohercegovačke, pa i u onome postjugoslavenske proze, Mensurov lik je poprilično jedinstven. On je, da citiram karakterizaciju iz uredničkog *blurb*a, „u dobroj kondiciji, adaptabilan i samopouzdan čovjek koji se osobno dobro nosi s kapitalizmom“ – ukratko, jedan od mitskih *pobjednika tranzicije*. I po svojim osobinama i po društvenoj poziciji Hasanovićev protagonist odudara od „luzerskog“ imaginarija i defetističkih junaka kakvi masovno naseljavaju našu suvremenu prozu, od estetike margine koja je bitno određuje. Štoviše, Hasanovića ne samo da ne zanima izgradnja određenih tipova lika i njihove psihologije, nego ga pretjerano ne zanima ni psihologiziranje uopće: u oblikovanju Mensurove perspektive radije se služi sredstvima groteske, crnog humora, mjestimice i magijskog realizma, nego što pribjegava psihološkom realizmu. Premda je protagonist *Lakog pogona* u mnogim aspektima karikaturalan i satirički kodiran, on ipak nije svodiv na karikaturu. Najprije, on je u toj mjeri *over the top* da se otima stereotipima u koje bismo ga na prvu možda ukalupili: njegova samozadovoljština napumpana je do apsurdna, razvio je životnu filozofiju koja pretendira na megalomanski temeljito tumačenje stvarnosti, uključujući i teološka pitanja, a povrh svega baštini i literarne ambicije – neurotički kompulzivno komponira pjesmice kojima *ad hoc* reagira na situacije oko sebe. Također, što je najvažnije, samo(za)dovoljna poza s kojom Mensur napreduje kroz život ima i značajan kontrapunkt: njegov srednji, razmetni sin Fuad utopio se u Uni, i trauma tog događaja progoni ga na svakom koraku. Osjećanje krivnje koje nagrizava Hasanovićevog junaka manifestira se među ostalim i kroz psihotične halucinacije, najčešće onu da ga u stopu prati kos, koji mu se pjesmom ruga i začikava ga. Mensur je i duboko usamljen: djeca i rodbina su mu rasuti diljem svijeta, a supruga Esma umrla je nekoliko godina ranije.

Laki pogon ne drži na okupu samo karizma njegovog (anti)junaka, koliko god ovaj imao karizme na bacanje. Hasanovićev „satirično-pustolovni roman“, kako ga on sam određuje, izgrađen je na radnji koliko i na likovima, štoviše – njegov zaplet u našem kontekstu ne djeluje manje ekscentrično nego što je to slučaj s njegovim protagonistom. Mensur, koji godine pred penziju provodi u Bihaću radeći kao sudski vještak za požare, jednog dana upoznaje Luku, Bišćanina nastanjenog u Bordeauxu na ljetovanju u zavičaju. Po zanimanju molekularni biolog, Luka se bavi istraživanjem segmenta živog svijeta koji naziva „biosferom iz sjene“ – jedva perceptibilnih oblika života u čijem se misterioznom funkcioniranju možda krije ključ ljudske dugovječnosti, ako ne i besmrtnosti. Mensur brzo, koliko i neočekivano, razvija prijateljstvo s Lukom, njegovom suprugom Joëlle i sinom Charlesom, a kad ih dođe posjetiti u Bordeaux, doživljava još jedan slučajan susret koji će mu promijeniti život. U ekscentričnoj penzionerki Chantal on prepoznaje srodnu dušu („Van svake sumnje razumne utvrdim tu / da isto polje magnetno vuče i nju“, distih je u kojem će ovjekovječiti

ovu privlačnost), a storija o njezinom bratu, pustolovu i nekadašnjem pripadniku francuskoga Pokreta otpora koji je nakon Drugoga svjetskog rata nestao u Latinskoj Americi, da bi joj godinama potom od njega stizala neobična pisma, posebno zaokuplja Mensurovu maštu. Nakon što, neko vrijeme potom, do Mensura u Bihaću stigne vijest o Chantalinoj smrti, on se upušta u preokoceansko putovanje i potragu za staričinim bratom, za kojeg je malo vjerojatno da je uopće među živima, a kamoli da će ga Mensur pronaći.

Radnja romana, dakle, odvija se na dva kontinenta i u tri države, a da posrijedi nije emigrantska ili egzilantska povijest. *Laki pogon* je svakako i roman o traumi, ratu i o poslijeratnoj BiH, ali osmišljen i oblikovan izvan parametara unutar kojih se takve priče u našoj suvremenoj književnoj produkciji obično pišu. Valja reći da je cjelokupna romaneskna faza Hasanovićevog opusa dosad obilježena implicitnim, a katkad i eksplicitnim polemičkim stavom protiv književnih i poetičkih utjecaja koje on prepoznaje kao anakrone, izluzane ili jalove (tu bi osim „luzerske“ poetike spadalo i, recimo, cjelokupno naslijeđe tzv. pripovjedačke Bosne – tradicija pripovijedanja kao kazivanja, opsesije poviješću, i fatalističkog raspoloženja). Nakon što se okušao u poeziji, drami i kraćoj prozi, Hasanović se javio romanom *O roštilju i raznim smetnjama* (2008), u kojem je diskretno ali uvjerljivo inovirao u odnosu na neke uspostavljene konvencije „generacijskog“ pisanja o ratnoj traumi, da bi se u ambicioznom *Čovjeku iz podruma* (2013) upustio u istraživanje žanrovskih kodova cyberpunka i trilera. Različit od obaju svojih prethodnika, *Laki pogon* im, zauzvrat, nalikuje po svom otklonu od obrazaca koji dominiraju pisanjem proze danas i ovdje – bilo da je riječ o planu karakterizacije, radnje ili, općenito, izgradnje pripovjednog svijeta.

U svojim prikazima *Lakog pogona* Đorđe Krajišnik (u sarajevskom *Oslobođenju*) i Luca Kozina (na zagrebačkoj *Booksi*) prigovorili su mu svojevrsnu nedorečenost. Posrijedi bi bila činjenica da roman ne nudi „razrješenje“, da u njemu ne dolazi do vidljive „promjene Mensurovog duhovnog stanja“ (Krajišnik), tj. da „[se čini] kao da raspleta uopće nema“, a „katarza koju čitatelj, pa i sam Mensur želi doživjeti“ (Kozina) vidno izostaje. Obojica kritičara problematizirali su i razbarušenu simboliku romana, uz koju autor ne prilaže nikakav alegorijski ili metaforički „ključ“ (recimo, bizarna scena u kojoj Mensur zgrabi i proždere napornog kosa, koja se možda dogodila na javi, a možda je tek fantazija, u kontekstu cjeline slobodno pluta – ništa ne nagovještava niti zaključuje). Meni se pak Hasanovićeva odluka da se uzdrži od eksplicitnog razrješavanja Mensurove drame, kao i da gomila simboliku koju neće nužno posložiti u nekakav sistem, posve uklapa u stil i ustroj romana. Gledano na unutar-dijagetskom nivou, Hasanovićev junak ne može tek tako razriješiti svoje nevolje stoga što je doista trajno obilježen traumom, i za sobom očigledno vuče decenije potiskivanja i racionaliziranja vlastitih problema, nedaća i kontradikcija. Na izvandijagetskom nivou, jasno je da je autor i ciljao na to da napiše roman otvorenije strukture, koji će više nagovještavati nego saopćavati, i tjerati nas da uporno razmišljamo ne samo o ambivalentnostima koje autor ostavlja za sobom, nego i o (ne)pouzdanosti njegovog pripovjedača i uvida koje nam ovaj izbacuje kao na pokretnoj traci.

S druge strane, u *Lakom pogonu* znala mi je zasmetati autorova zaljubljenost u vlastitog protagonista. Kad je u pitanju Mensur, Hasanović ne zna reći ne: u svakoj prilici napuhuje njegove karakterne osobine i raspiruje njegovu vizuru do krajnjih granica, tako da od fluidnog i zabavnog skaza njegov postupak na momente spadne na agresivno „šmiranje“.

Takvi slučajevi kreću se u rasponu od štoševa u stilu onoga kad Mensur repliku *¿Porque esta t n triste, se or?* koji mu je uputio nepoznati muškarac u Meksiku za  tateljstvo prevodi kao „Zašto ste tako tužni, inženjeru/magistre?“ do cijele epizode u kojoj se iz ne posve jasnih motiva podvrgne performansu umjetnika-aktivista iz Sarajeva, u sklopu kojeg ga ovaj zatoči u uvjetima koji simuliraju boravak u zatvoru Guant namo. Hasanović se i ne trudi sakriti zlobnu nasladu s kojom iz Mensurove muŹevne, vitalne, zdravorazumske i u globalni kapitalizam uronjene perspektive karikira tog „Zrikavca“ i njegova „umjetnička fafanja“, koja zvuče otprilike ovako (ili ih barem Mensur tako čuje!): „Pobunimo se već jednom, dekonstruirajmo. Jer, gdje drugo Źivimo nego u vremenu post-post i de-de?“ Sudar Mensurove logike i karikiranog „antiglobalisti kog“ svjetonazora bio bi dobar materijal za geg, ali autor ga raspisuje do granica delirija; zaljubljenost u vlastitog lika, ali i, očigledno, osobni animoziteti odnose prevagu nad samodisciplinom.

Ipak, ono Źto Hasanović piše u proteklih desetak godina u određenoj se mjeri razlikuje od matinih tokova u postjugoslavenskoj knjiŹevnosti – ne samo u smislu Źanrovsko-tematske inovativnosti i maštovitosti, nego i po temeljitosti s kojom ulazi u osmišljavanje i razvijanje svojih romanesknih svjetova i likova koji ih naseljavaju – da je prema njemu teško biti strog. Slično je s novim romanom i njegovim nedostacima. U nekom drugačijem knjiŹevnom i kulturnom kontekstu ili historijskom času, oni bi moŹda zasluŹivali i ozbiljnije ispitivanje; ovako djeluju kao minorni minusi i prolazne smetnje, a *Laki pogan* i dalje plijeni svjeŹinom i Źirinom.